

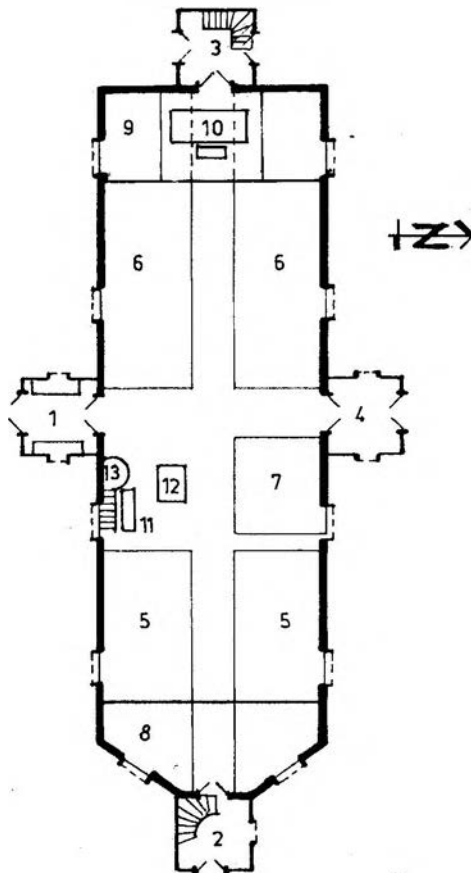
PARTIUMI FÜZETEK 5.

NAGYKÁROLY

Református templom

.A TEMPLOM ALAPRAJZA LAYOUT OF THE CHURCH

1. DÉLI PORTIKUSZ - FŐBEJÁRAT (SOUTHERN PORTICO - MAIN ENTRANCE)
2. KELETI BEJÁRAT (EASTERN ENTRANCE)
3. TORONY FELŐLI BEJÁRAT (ENTRANCE OF THE SIDE OF THE TOWER)
4. ÉSZAKI PORTIKUSZ (NORTHERN PORTICO)
5. FÉRFIAK PADSORAI (CHURCH BENCHES FOR MEN)
6. NŐK PADSORAI (CHURCH BENCHES FOR LADIES)
7. KONFIRMÁLÓK PADSORA (CONFIRMER'S PEW)
8. KELETI KARZAT (CHOIR)
9. NYUGATI KARZAT (CHOIR)
10. ORGONA (ORGAN)
11. PAPSZÉK (MINISTER'S CHAIR)
12. ÚRASZTALA (LORD'S TABLE)
13. SZÓSZÉK (PULPIT)

Benedek Zoltán

**A nagykárolyi
KÁROLI GÁSPÁR
református templom**

Kiadja

a Partiumi és Bánsági Múemlékvédő és Emlékhely Bizottság
és a Nagykároly-Belvárosi Református Egyházközség

1998

A címlapon:

A Károli Gáspár műemlék templom déli oldala

A hátlapon:

Károli Gáspár mellszobra (Fotó: Murvai György)

Rajzok–fényképek:

a templom alaprajza Siket Klára munkája,
a szövegekőzi rajzokat B. Benedek Csilla,
a fényképeket a szerző készítette

Szövegkorrektúra:

Mihálka Magdolna

A sorozatot szerkeszti:

Dukrét Géza

ELŐSZÓ

Több mint 130 év telt el azóta, hogy templomunk történetéről megjelent egy füzetecske. Közben két világháború, a trianoni megpróbáltatás és a negyven év kommunizmusa sújtott bennünket. A templom és az iskola tartotta bennünk a hitet és a reménységet az elnyomás éveiben. Sajnos az utóbbi évtizedekben lélekszámban növekedtünk ugyan, de napjainkban az egyre fogyatkozó gyülekezeteinkben, már csak a templom maradt mentsvárunk. Nemcsak református hitünk, hanem magyarságunk megtartó ereje is templomunkra hárult. Rohanó életünkben ősi templomunkban találunk lelki megpihenést, erőgyűjtést a reánkvoáró dolgos hétköznapiokban. Műemlék templomunk történetében a régmúlt írásos emléke a szorgos kezek nyomán megmaradt. Annál hézagosabb a közelmúlt emlékének tárháza. Mivel kutatója vagyok városunk földrajzának, természetrajzának és kultúrtörténeti eseményeinek, lelkiismereti késztetésnek tartottam református műemlék templomunk történetének megírását, a ma élő és a holnapot megérő hívek számára.

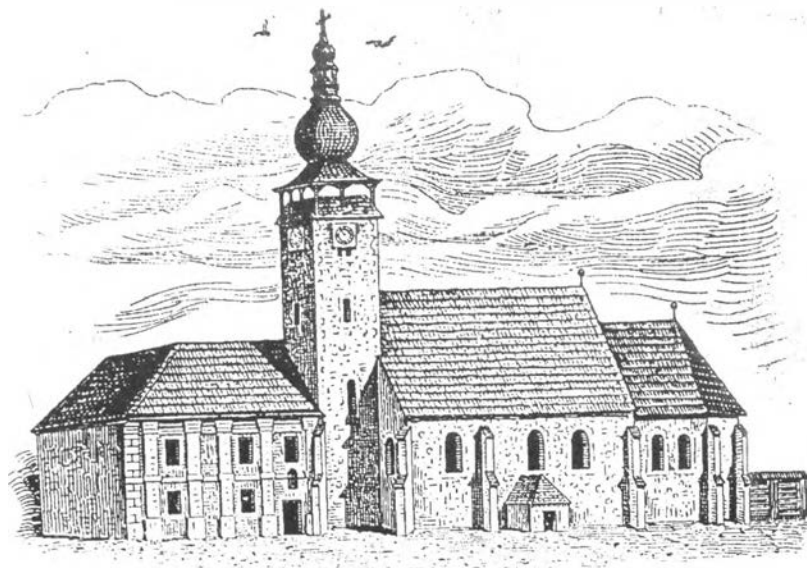
Jó szívvel ajánlom e szerény próbálkozást minden református magyar honfitársamnak, abban a reményben, hogy amíg állnak a templom falai, a benne velünk lakozó Isten erős várunk marad az idők végezetéig.

Kelt az Úr 1998. esztendejének Kisasszony havában, nagytiszteletű Márkus Endre lelkipásztor, Komáromi József főgondnok és Csökör József gondnoksága idején,

a szerző

A REFORMÁTUS MŰEMLÉK TEMPLOM TÖRTÉNETE

Nagykároly régi magyar iparosok és gazdálkodók által lakott negyedében, a hajdani zsidóköz szomszédságában van a református műemlék templom. Mai meghatározással a Rákóczi és Károli Gáspár utcák sarkán. A templom a hozzátartozó parókia épületével s az 1980-as években emelt háromszintes kántori-harangozói lakással és a mellette található, földszintes házból átalakított gyülekezeti teremmel, esperesi hivattal, továbbá a nőszövetség Károli Gáspár utcai házával, egységes egészet alkot. Ehhez az egységhez az 1950-es évekig még hozzátartozott a mai 10-es számú szakmai iskola helyén állott református elemi iskola

A 14. században épült Mindenszentek gótikus temploma; 170 évig a reformátusoké volt. 1711 után római katolikus (korabeli rajz)

All Saints' Gothic church built in the 14. century, belonged to the reformed for almost 170 years. After 1711 it has been Catholic again (contemporary drawing)

épülete is. A templom most is jól beleillik abba a hajdan csendes kispolgárok lakta környezetbe, amely oly jellemző volt a városra.

A mai templom helyén 1723-ban egy vályogból épült imaház állt. A református hívek ezt megelőzően majd 180 éven át (1545–1723 között) egy régi, eredetileg ősi katolikus templomot használtak. Ez a templom a mai római katolikus templom szomszédságában volt, azon a helyen, ahol az 1950-es évek végén még megvolt a piarista gimnázium tornacsarnoka. Ezt a gótikus stílusban épült ősi templomot 1789-ben lebontották, amikor felépült a mai Kalazanci Szent József nagytemplom. Eble Gábor: *A nagykárolyi gr. Károlyi-család összes jószágainak birtoklási története*, (1911. 3. lap) című munkájában arra hivatkozik, hogy Nagykarolyban már 1264-ben templom volt¹. Feltehetően ugyanerről a templomról történik említés az 1330–1337-es pápai tizedjegyzékben, ahol a „Karulban” levő Mindenszentek templomának Pál nevű plébánosa hat garas pápai tizedet fizetett². Ennek a templomnak a létezését a későbbi oklevelek megerősítették. A Károlyi család levéltári adatai alapján Zsigmond király, a Horvátországban szerzett hadi érdemeiknek elismeréseként Károlyi Merhárd fiainak, Lászlónak és Andrásnak, 1387. február 2-án szabad ispánságot és királyi pallosjogot adományozott. Ugyanabban az évben, április 24-én kelt okmány alapján a király országos vásártartási jogot adott... „ugyanazoknak az ő Károly nevű falujukban, Mindenszentek napjára, ahol a Mindenszentek tiszteletére templom állt.”³

Ezt a régi templomot vették birtokukba a reformátusok, amikor a kálvinizmus elterjedésének idején, az addig katolikus Károlyi család is áttért a kálvinista hitre.

¹ Megerősítve a Magyar Országos Levéltár Dl. 98404. szám alatti okleveleként.

² „Solvit in primis Paulus sacerdos de Karul VI. grossos. Monumenta Vaticana Historiam Regui Hungariae Illustratia. Series I. Tomus I. Budapest, 1887.

³ Quia ecclesia sub nomine omnium sanctorum extitit constructa.

Az 1550-es években, Petrovics Péter kancellársága alatt – aki János Zsigmond helyett kormányzott –, az új vallás az egész Tiszántúlon elterjedt. A nagykárolyiak nyomban csatlakoztak az új hithez. Elfogadták az 1567-es debreceni zsinat határozatát: a Confessio Ecclesiae Debreciensis határozatát, az ún. Második Helvét Hitvallást, amely a svájci református egyház hitelveit tartalmazza, és a Heidelbergi Kátéval együtt máig a református egyház alapvető hitszabályozó irata.

A vallás hazai atyjának, Kálmáncsehi Sánta Mártonnak (†1557) egykori gyulafehérvári kanonoknak áttérésével, és tanítványának, Melius Juhász Péternek (†1572) sikeres munkája nyomán, egész Észak-Erdély kálvinista lett. Nagykároly akkori földesurai Károlyi László (†1587) és Károlyi János (†1599) áttértek a református vallásra. Károlyi László fia, Mihály (1554–1595) gyámja a kálvinista (Rozsályi) Kún László hatására, a templomot is elfoglaltatta. A kálvinizmust erősítette két híres asszony: Mihály (1585–1622) felesége, Zsenyei Borbála és Károlyi Zsuzsanna, Bethlen Gábor felesége is.

A reformáció nemcsak meghonosodott, hanem meg is erősödött a városban. Ezt bizonyítja az a tény, hogy Nagykároly mezővárosából egy károlyi születésű, Károlyi Sebestyénnek nevezett pap részt vett az 1554. év április 4-i óvári zsinaton. Bod Péter egyházi történetíró 1767-ben megjelent Magyar Athenásában azt olvashatjuk, hogy Nagykároly városában a reformátusoknak rendezett egyházuk van, és az 1543-ban Károlyban született, s ott iskolába járt Károlyi Péter a Tiszántúli részek püspökévé vált. Később héber és görög nyelvet tanított az egyetemen. Az Athenásban Bod Péter külön kiemeli az 1529 körül született Károlyi Gáspár, a teljes magyar Biblia fordítójának az érdemeit, aki gönci esperesként hunyt el 1591-ben. Szobra van már nemcsak Göncön, hanem a mi templomunk előtt is.

A 17. század krónikásai egymásután több helybeli zsinatról számolnak be. 1591-ben húsz esperesség képviselői tiltakoztak a Gergely-féle naptár bevezetése ellen. A második zsinatot 1595.

június 6-án Károlyi János földesúr életében tartották. A harmadikat 1605. június 5-én Hodászi Lukács püspöksége idején, majd egy újabbat 1614. január 14-én Mélotai Nyilas István püspökké választásakor. Végül 1646-ban Diószegi W. Mihály püspöki kinevezésekor, és 1692-ben, amikor Dormányi Istvánt szavazattöbbséggel püspökké választották.

Az egyháztörténet kereke nagyot fordult 1660 és 1880 között. Válságos korszakba került vidékünk kálvinizmusa. II. Rákóczi György 1660-ban bekövetkezett halála után I. Lipót (1668–1705) Habsburg uralkodó katonái megszállták a Partium fontosabb településeit. A német katonaság módszeresen pusztította a protestáns templomokat, iskolákat, parókiákat. Erőteljesen lábra kapott a Pázmány Péter által irányított ellenreformáció.

Pázmány Péter Nagyváradon született 1570-ben, kálvinista családban. A jezsuitáknál tanult, ahol 1583-ban katolikus lett és 1587-ben belépett a jezsuita rendbe. Gyorsan haladt a ranglétrán: 1616-ban esztergomi érsek, majd 1629-től bíboros. Pázmány Péter ugyanazokat a módszereket használta a katolikus vallás terjesztésében, mint annak idején a református prédikátorok tették. A főurakat igyekezett meggyőzni a katolikus egyház igaz voltáról. Abban az időben ugyanis amilyen vallású volt a főúr, ugyanolyan vallásúak voltak jobbágjai is. A templomot és a papot a főúr tartotta fenn. A Károlyi család tagjai közül, az immár bárói ranggal rendelkező Károlyi László (1614–1689) és felesége, Sennyei Erzsébet erősen érdeklődött a pázmányi tanítások iránt. Egyelőre még nem tértek vissza a katolikus hitre, de eltűrték, sőt több esetben támogatták a jezsuita hírnököket. Károlyi László halála megakadályozta a pálfordulást. A kőtemplomban a kálvinisták tovább énekelhették zsoltáraikat.

Amit nem tett meg Károlyi László, azt megvalósította a katolikus szellemben nevelt Károlyi Sándor, a későbbi kuruc generális. Károlyi László és Sennyei Erzsébet házasságából húsz gyermek született, de a három fiúgyermek közül csak Sándor érte meg a felnőtt kort. Károlyi Sándor 1668. március 20-án

született Nagykárolyban, meghalt 1743. szeptember 8-án Erdődön (Révai Nagy Lexikon, XI. kötet). Mivel édesanyja három éves korában elhunyt, apja Munkácsra küldte Báthori Zsófia udvarába, ahol katolikus környezetben nevelkedett. Családi helyzetének megszilárdulása után, az 1711-es szatmári békével, nyomban felvetette a templom visszavételének az ügyét. Károlyi Sándor grófi és főispáni mivoltának súlyával nyomást gyakorolt a helybeli kálvinistákra. Arra hivatkozott, hogy megboldogult néhai nagyatyját, Károlyi Mihályt oda temették. Jogos jussként visszakövetelte a katolikusoknak. Ugyanakkor megígérte, hogy elősegíti egy új templomnak a felépítését. A harangokat is átadja a híveknek. S addig, amíg felépül az új templom, ezt a régi kőtemplomot mindkét felekezet felváltva használhatja. Az írásba foglalt szerződést ... „in Castro Nagy. Károly die 29-8-bris Anno 1723” keltezéssel sajátkezűleg szentesítette. Ennek a szerződésnek az alapján Károlyi Sándor nagyvonalúan a város peremén egy vizenyős-lápos helyet adományozott az egyháznak

Az első református templom (reprodukció leírás alapján)

The Reformed church (reproduction after description)

templom-, parókia- és iskolaépítés céljára. Vályogkitermelési engedélyt adott a falak építéséhez, ám a kitermelt vályog csak egy kisméretű imaház felépítéséhez volt elegendő. Az akkori vallási villongások közepette, feltehetően a grófnak az volt a célja, hogy az épület ne legyen tartós. Ami be is következett, mert a támfalak megerősítése ellenére az imaház húsz év múlva összedőlt. A harangokra vonatkozó szerződésről Sándor gróf megfeledezett. A harangokat Sándorfalva templomának adományozta.

Az összedőlt romhalmaz láttán az elkeseredett hívek elhatározták, hogy önerőből, saját költségükön templomot építenek. Szükség is volt az új hajlék megépítésére. Az egyezség alapján ugyanis még használhatták a kőtemplomot, de a közösködést ekkor már a hívek nem vállalták.

Az elhatározást tett követte, és hét év alatt – 1746 és 1752 között – az egyház minden anyagi és fizikai erőinek összefogásával, egyelőre torony nélkül, de felépült a reformátusok második temploma, azon a helyen, ahol ma is áll. Kezdetben a templom mellé egy haranglábot építettek egyetlen kicsi harangjuknak. Ennek az éles hangú kisharangnak az anyagát későbbben, az 1800-as években felhasználták a Hones Henrik által készített négyhátszáz nagyobb harangba.

Időközben a katolikus svábok betelepedésével a város lakóinak gazdasági élete fellendült. A jómódú református iparosok: a tímárok, gubások, csizmadiák is számottevő vagyonra tettek szert. Lélekszámban is szépen gyarapodtak. A hívek elhatározták, hogy bővíteni fogják az immár népes gyülekezet számára a templomot. Ennek a nemes célnak az elérése végett segedelemért folyamodtak gróf Károlyi Antalhoz. Azonban a gróf 1791-ben a Bécs melletti Benzingenben elhunyt, és a hívek folyamodványa feledésbe merült. Nem úgy a közösség akarata. 1792. május 24-én határozat született a templom hat öllel (kb. 12 méter) való hosszabbítására és két öllel (kb. 4 méter) történő magasztására, továbbá a templom nyugati végén egy megfelelő

magasságú torony hozzáépítésére. Egy év múlva, 1793. március 9-én az építés elkezdődött. A tervet és a területfelmérést Pitthausner József mérnök végezte, míg a kivitelezési munkák vezetését Vinkler Jakab építész irányította. A lendületes munkát és a toronyépítést az ablak magasságának szintjében abba kellett hagyni, mert a 280 ezer téglából 60 ezer az égetéskor selejt lett. Tetézte a kényszerpihenést az is, hogy éppen ezekben a hetekben kezdték el Károlyi József gróf kastélyának renoválását, és a város összes kőműveseit oda szerződtették. Néhány hónapos szünet után folytatódott a munka, olyan jó ütemben, hogy 1794. augusztus 2-ára a torony magassága elérte az ácsmunkák szintjét. Ekker Vince ácsmester irányításával a torony zsindelezése is befejeződött. Még ugyanabban a hónapban feltették a gombot és a csillagot a torony csúcsára. A torony tetején lévő rézveretű gombot Horogh Sándor költségén Krepper György bádogosmester készítette. 1794 szeptemberében ideiglenesen a harangot is elhelyezték a toronyba. A következő évben, 1795 áprilisában az óra is a helyére került. A torony építésének történetét Keresztes Mihály versbe foglalta és az utókor emlékezetére bízva elhelyezték azt az aranyozott rézgombba.

A templomhajó kibővítését, a falak megemelését és a zsindelezést 1796. június 6-án kezdték el. A templom két portikuszán levő gombot és a két bejárat fölötti kis vitorlával ellátott csillagot Pócs Gábor és neje, Csáthi Klára készítette. S mivel ezeket a díszeket 1796. szeptember 23-án helyezték el, ez azt jelzi, hogy a tetőzet is elkészült. Készen állt a Horogh Sándor által csináltatott 3x3 méteres déli és északi portikusz, a két fő előcsarnok.

Az épület külső átépítésének befejezése után következett a belső bútorzat elkészítése. A karzat megépítését és a padok elkészítését egy asztaloscsoport vállalta, Asztalos Pál mester irányításával. Mivel szószék még nem volt, 1798 októberében Vittenhalter János kőművesmester téglából rakatott egy katedrát és erre ráhelyeztette azt a malomkövet, amelyet a királydaróci malomból vásárolt. Így az akkori prédikátor, Keresztes Mihály

A templom az 1800-as években (reprodukción)
The Reformed church in the 1800's (reproduction)

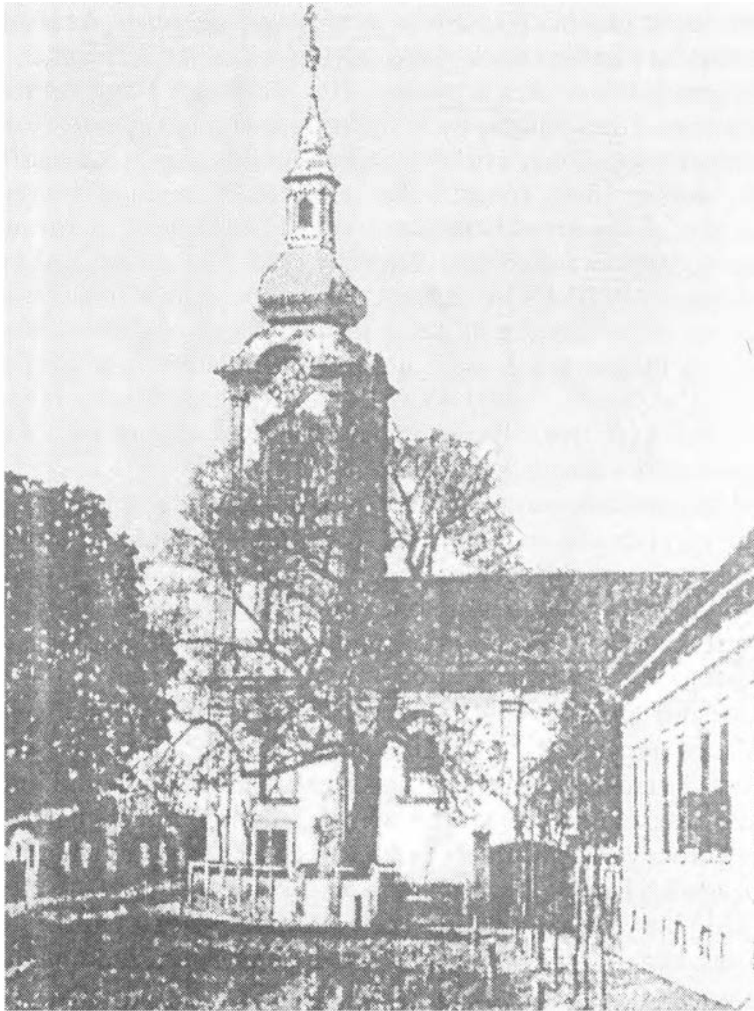
uram már zengő hangon hirdethette Isten dicséretét és igéjét, a nagykárolyi kálvinisták harmadik templomában, 1800. augusztus 22-én, a templomszentelés ünnepségén. A hét éven át tartó munkálatok összköltsége 6470 rénesforint volt. Minden kiadást, teljes egészében az adakozókész hívek fedezték. S hogy ez az összeg milyen nagy érték volt az akkori időkben, hadd végezzünk egy összehasonlítást: egy köböl búza ára 7 forint 20 krajcár, egy pár csizma 5 forint 20 krajcár volt.

A következő évtizedek békés éveiben sem állt meg a munka. Sorra került a kerítés elkészítése, az iskola rendbetétele. Az iskola fenntartása mindig cselekvő mozgósításra készítette a híveket. A templom belső értékei is gyarapodtak. 1833-ban Nagy András és felesége, Török Mária egy 11 regiszteres orgonát ajándékozott a közösségnek. Ám ez a békés építőmunka valósággal rombadőlt 1834. október 15-én, reggel 8 órakor, a pusztító erejű földrengés nyomán. A templomhajó mennyezete beszakadt, a torony megroggyant és félrebillent, a toronygomb és a csillag a nagyharanggal együtt földre zuhant. Az éppen templomban levő iskolás gyermekek alig tudtak kimenekülni az omladozó falak közül. A földrengés a város impozáns épületeiben is károkat okozott. A kastély falai több helyen megrepedtek, a vármegyeháza épülete súlyosan megrongálódott, a római katolikus nagytemplom tornya ledőlt.

A helyreállítási munkálatok közepette érte a templomot egy újabb váratlan szerencsétlenség, 1836. június 25-én tűz ütött ki a templom szomszédságában. Kiderült, hogy gyújtogatás történt. A lángok belekaptak a templom zsindeyébe és elemésztették a gerendázatot is. A szomszédos nádfedeles leányiskola teljesen leégett.

Megint kezdődhetett az üszkös falak megtisztítása, s egy általános nagyjavítás. Az iparos társadalom újra és újra összefogott. A tetőszerkezet renoválásával egyidőben a templomot övező deszkakerítést elbontották és téglakerítést húztak helyére. Az a három vaskapu, amely csak gyalogos bejárást tett lehetővé, csak később került oda, ahol ma van.

1835-ben elkészült a gubás céh által megrendelt papszék és az úrasztala. Beépítésre került a csizmadiamesterek adománya, a szószék díszes, aranyozott diófa koronája is. A földrengés és a tűzvész nyomait csak ideiglenesen takarták el a renoválások. 1877-ben sor került egy alaposabb tatarozásra. Először a toronnyal kezdték a munkát, mert a torony még mindig ferdén állt. A módszeres munka több évig tartott. Ebben az időben az egyház

A templom fényképe 1897-ből. Jobb oldalt a hajdani református elemi iskola épülete látható

The photo of the Reformed church from 1897. On the right we can see the old building of the reformed secondary school

élén Asztalos György esperes-író, Nagykároly város történetének kiváló ismerője és krónikása állt. A tüzek kártételének további megakadályozása végett a templom tetőzetét és a tornyot bádoggal fedték be. A villámhárítót is felszerelték.

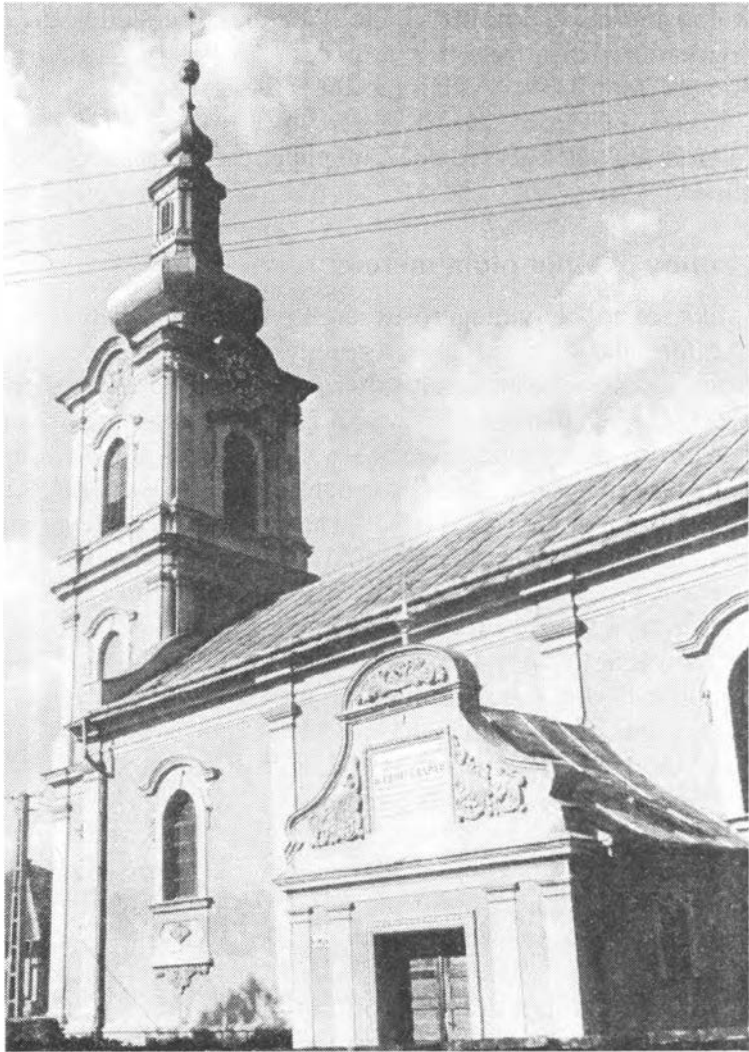
Összsképeben a század végére a templom elnyerte mai méreteit, alakját, külső és belső megjelenésében magyar barokk stílusát.

A torony és a templom méretei

Először a torony megerősítésére került sor. 25 méter magasságig újrafalazták a 6x6 méteres négyszögletes téglából épített alapot. Ezt követte az ácsolt toronysisak faszerkezetének megerősítése. Innen felfele a négyszögletű gerincet kerekre formálták. Ez a torony nagyobbik gömbje. Ebből az alsó nagy gömbből nyúlik fel egy hosszabb, négyszögletes, ún. nyakrész, fölötté egy kisebb gömb, amelynek felső, elvékonyodó nyúlványán van a díszes toronygömb. Ebből egy felnyúló vasrúdon van a csillag és a bádogvitorla. A hármás gömbformára kialakított torony sisak magassága 25 méter. A torony összmagassága 45 méter. A torony és a templom tetőzete horganyzott bádoglemez borítású. Ma a toronyban három évszám látható: 1759, a földszint falában, 1959, a toronysisak alsó gömbjén, bádogból kivágva, és 1823, a toronygömb fölött, a bádogvitorlába belevágva.

A toronyban jelenleg is három harang van. De ezek már újabbak. Az 1806-ban öntött harangok a földrengéskor és a tűzvészkor annyira megsérültek, hogy helyükbe újat kellett öntetni. A mostani 800 kg-os nagyharangot 1839-ben Földesen (Bihar megye, Magyarország) öntette Szatmári Antal. A közepes, 376 kg-ost és a kisebb, 190 kg-ost, 1926-ban Aradon öntötte Hönig Frigyes. Mind a három harangon rajta van a megrendelő és az öntő neve, az öntés dátuma.

A századforduló után a templom olyan jól bírta az idők vasfogát és az időjárás viszontagságait, hogy kisebb tatarozásoktól eltekintve, nagyobb beruházásokra nem volt szükség.

*A főbejárat Károli Gáspár emléktáblájával
The entrance of the Reformed church
with the Károli Gáspár memorial plaque*

Felemelő országos ünnepség volt 1929-ben, Károli Gáspár születésének 400. évfordulóján. Ekkor helyezték el a templom főbejárata fölé azt a 120x100 cm-es fehér márványtáblát, amelynek aranybetűs feliratán ez áll: „Születésében megáldott, életében istenes, halottaiban halhatatlan KÁROLI GÁSPÁR gönci papnak a visolyi Biblia fordítójának, Nagykároly-város szülöttének emlékezetére, születése négyszáz éves évfordulóján, az Úr MCMXXIX esztendejének szeptember hava XV napján állították a református anyaszentegyház gyülekezetei.”

*Károli Gáspár emléktáblája 1929-ből
Károli Gáspár's memorial olaque from 1929*

Egyetlen újdonságnak számított 1932-ben a villanyvilágítás bevezetése. A munkát Keresztesi Lajos irányította. Igaz, a költségek elfogadtatása nem kis bonyodalommal járt. Az 1930-as évek gazdasági válságának idején a presbiterek nem szívesen vállalták egy nagyobb kiadás megszavazását a villany beve-

zetésére. Sajnos, ezek az évek megint nem nagyon voltak kegyesek a gyülekezethez. Alig fejeződött be a villanyhálózat rendbetétele, leégett a parókia. A régi, 19. század elején épült vályogház amúgysem bírta volna sokáig. Megint csak a hívek nagylelkűsége segített. Az új parókia 1936–1938 között felépült.

A templom belső tere, a leánykarzat és az orgona
The interior of the church, the girls's gallery and the organ

Mivel 1877 óta majdnem három emberöltő telt el, az 1950-es években szükség volt egy nagyobb szabású felújításra. Először az elhasználódott tetőszerkezetet és az elrozsdásodott bádogfedeleket kellett lecserélni. Majd 1956–1957-ben, Tóth Kálmán mérnök tervei alapján, egy általános nagy renoválásra került sor. Ennek az időszaknak a munkájában, a renoválásban és a templom belső átalakításában elért látványos eredmény, az egyházhoz és híveihez hű, puritán szellemű Orosz Árpádnak és feleségének, született Gém Erzsébetnek köszönhető. Aki ma

megnézi a templom belső gipszstukkóit, a szép díszítő elemeket, el sem tudja képzelni, hogy mindezt a lelkész házaspár saját két kezével készítette. Erre az átépítési időszakra esik a templom keleti bejáratának bővítése, annak megtoldása egy három méteres előcsarnokkal, s ugyanakkor a karzatteljáró kihozása a templom belsejéből, kívültre, az újonnan megtoldott előcsarnokba. Lebontották a két-két pilléren nyugvó keleti és nyugati, deszkából álló karzatot is. Helyükbe beton alapzatú karzat került. A legénykarzat támláján annak idején, nyomtatott nagybetűkkel ez állt: „Tiszteld atyádat és anyádat.” Akkusztikai felmérések figyelembevételével, az orgonát áthelyezték a keleti karzatról a nyugatira. Ezt a tíz változatú, harmóniummal beépített orgonát még annak idején a „Nemes Magyar Tímár Céh” készítette 1872-ben, Kiszeli István debreceni orgonaépítő-mesterrel. A karzat falépcsőjét ezen az oldalon is betonfeljáróval cserélték ki. Felújították az ajtókat, ablakokat. Parketta került a főbejáratokra, és kicserélték a padok alatt az elkorhadt deszkákat. 1959-ben a tornyot újra kellett bádогоzni horganylemezzel. 1981-ben rozsdáálló festékkel a tetőt és tornyot újra átfestették. Barna színű festékkel konzerválták az 1800-ban készült padokat is.

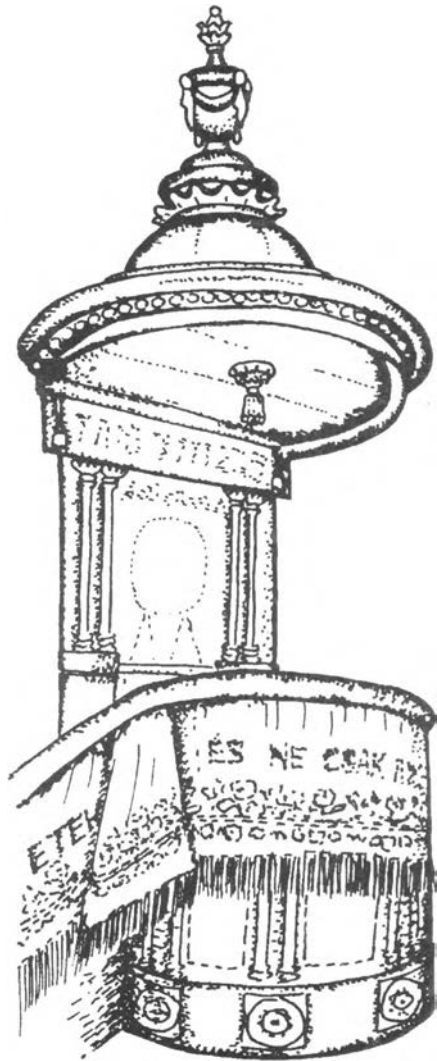
1977-ben, a nagybányai bányavállalat szakmunkásai talajvíz-levezetést végeztek. Körülárkolták az épületet és alapcsöveket fektettek le az esővíz elvezetésére. Kivágtak néhány elöregedett fát, mert a gyökerek a falak alá nyúltak. Megerősítették az 1,5-2 méter magas téglakerítést, és beépítették a három kovácsolt vaskaput a gyalogbejáróba.

A templom belső tere igen kellemes benyomást kelt a belépőben. Az öt-öt nagy, tágas ablakon át bőven árad a fény és jól megvilágítja a templom belsejét. A templom kelet-nyugati hossz tengelye, a két bejárat előtérrel 34 méter. Csak belső hossza 28 méter, szélessége 9 méter. A padok arányosan vannak elhelyezve. A keleti oldalon a férfiak felől két sorban 15-15, a nyugati oldalon, a nők felől 18-18 padsor van. A szószékkel szemben a konfirmálóknak 5, a két karzat mindkét oldalán 5x5 sor pad található. A templom 800 férőhelyes, csarnoktemplom.

A templom déli falán van a szószék, feljárója deszkából készült, alapja falba erősített téglaberakás. Kehely alakú kávája faburkolat, faragott utánzatú oszlopos rozetta díszítéssel, fekete és aranyozott festéssel. A koronája is téglából készült, fényezett diófaborítású, aranyozott gömbsüveggel. A szószék háttámláján a következő felirat olvasható: „A helvetziai Vallástételt tartó Csizmadiamesterek 1835,” –alatta: „megújított 1935.”

A szószék alatt áll a papszék. Fűrészelt, furnérozott, festett asztalosmunka. Háttámláján évszám. „Készítették a Gubás Céh tagjai 1837-ben.” A papszék elülső oldalán is felirat van: „A Nemes Gubás Céhnek Tagjai közönségesen készítették. Mi pedig prédikáljuk a megfeszített Krisztust.”

A szószék alatti előtérben áll az úrasztala. Az úrasztal és a keretül szolgáló korlát egészen új, 1979-ben készült. Az

A szószék
The pulpit of the church

úrasztalát egy méter magas, diófából esztergályozott, fényezett oszlopbetétes korlát szegélyezi. Nyugati oldalán 13, míg az északi részén 4-4 oszlopbetét van. Az úrasztalát és a korlátot Ámán János és Nagy Gyula díszmű-asztalosmesterek készítették. Az asztal ládaszerű, asztallapja 135x90 cm. Szekrénye zárható. Külső oldalán nagyon szép intarziabetét látható. Az intarzia nemesfák anyagából készült. A művészi alkotás tartalma: színes asztalterítón megszegett friss kenyér, mellette kehely, szőlőfürt zöld levéllel, búzakalász szegéllyel. A következő felirattal: „Ez az én testem, ez az én vérem. Máté 26:26,28.”

*A templom mennyezetét díszítő festmény az 1930-as években
The painting on the ceiling of the church in the 1930's*

Ehhez hasonló kompozíciójú, freskószerű festmény volt a lapos mennyezetén még 1956-ban is, a renoválás előtt. Világoskék háttérben, középen, nyitott Biblián kehely állt. Fölötte fehér galamb, csőrében olajág, keretként kalászokkal átfont zöld szőlőkoszorú. Alatta rózsaszín szalagon a 42. zsoltár kezdősora volt olvasható: „Mint a szép híves patakra...” A megroggyant mennyezetet le kellett bontani. Az új mennyezetre került az a szép gipszrozetta, mely Orosz Árpád munkája. Ugyanilyen gipszkeret szegélyezi a nagy ablakokat, a villanyégőket, s a plafon közepéből lecsüngő, 300 kg-os vas kandelábert, amelyet Csepreghi Péter mesterkovács készített. A két betonkarzat elülső oldalán a nyolc-nyolc gipsz kehelydíszítés között, a keleti szárnyon a következő felirat olvasható: „Áldjon meg téged az Úr,” míg a nyugati karzaton: „Ne félj, csak higgy.”

A templom utolsó renoválására 1980–1981-ben került sor. Kijavították a padlózatot, s az ablakok szintjének magasságáig felrakták az egész falfelületre a faburkolatot. Ekkor került fel a mennyezetre az említett gipsz díszítőelem, a mostani rozetta, s a padlástér kialakítása, a falak és a padok újrafestése. Mivel ezzel a templom történetének nagyobb átépítési és renoválási fázisai egyelőre befejeződtek, Orosz Árpád a templom északi portikusának falára egy márványtáblát tétetett, amelyre a templom hőskorának évszámai kerültek.

A templom főbejáratának előcsarnokában is van egy-egy fehér márványtábla, aranyozott betűkkel felsorolva: „A nagykárolyi református egyházközség lelkipásztorai.” A bal oldali táblán: Téglás Jakab 1566, Simándi Boldizsár 1614, Kismarjai Pál 1629, Diószegi Dávid 1650, Veresegyházi Tamás 1676, Szalacsi Sámuel 1690, Németi István 1723, Gere Bátor János 1728–48, Pesti Mihály 1749, Szoboszlai...? 1749–52, Huszti György 1752–56. A jobb oldalon: Bátori Filep János 1756–59, Mátyus István 1759–69, Ódor Mihály 1769–91, Keresztes Mihály 1791–1803, Hajós Nagy András 1803–45, Asztalos György 1845–1918, Gönczy Sándor 1918–1944, Orosz Árpád 1945–1983, Márkus Endre 1984..., ma is.

A NAGYKÁROLYI REFORMÁTUS EGYHÁZKÖZSÉG LELEKIPÁSZTORAI:		A NAGYKÁROLYI REFORMÁTUS EGYHÁZKÖZSÉG LELEKIPÁSZTORAI:	
TEGLÁS JAKAB	1566	BÁTORI FILEP JÁNOS	1756-59
SIMÁNDI BOLDIZSÁR	1614	MÁTYUS ISTVÁN	1759-69
KISSMARJAI PÁL	1629	ÖDOR MIHÁLY	1769-91
DIÓSZEGI DAVID	1650	KERESZTES MIHÁLY	1791-1803
VERESEGYHÁZI TAMÁS	1676	HAJDÓ NAGY ANDRÁS	1803-1845
SZALACSI SAMUEL	1690	ASZTALOS GYÖRGY	1845-1918
NÉMETHI ISTVÁN	1723	GÖNCZY SANDOR	1918-1944
GERE BÁTORI JÁNOS	1728-48	OROSZ ÁRPÁD	1945-1983
PESTI MIHÁLY	1749	MÁRKUS ENDRE	1984
SZÖBÖSZLAI?	1749-52		
HUSZTI GYÖRGY	1752-56		

Márványtábla a lelkipásztorok névsorával
Marble plaque with the list of the ministers

A lelkészek mellett, a nagykárolyi református magyarság életében döntő szerepet játszottak azok a kántortanítók, akik a betűvetést és az írás-olvasást táplálták be a nebulók fejébe. Hosszú lenne nevük felsorolása a lepergett századok során, ezért csupán az 1948-as iskolák államosítása előtti időszakban még oktatómunkát végző tanítók nevét mellékeljük. Vezető tanító: Kassay József; Tanítónők: Vadnay Irma és Szabó Terézia.

Az 1956–1977–1981 közötti átalakítások rengetegbe kerültek. A kiadások milliós összegeket emésztettek fel. A végösszeget lehetetlen lenne felmérni, mert a segítség és a fizikai munka a legtöbb esetben önkéntes alapon, minden anyagi ellenszolgáltatás nélkül történt. Ezeket az önként vállalt munkákat nem lehetett még megközelítően sem órákban, sem honoráriumban felbecsülni. Marad az egyház őszinte köszönete és megbecsülése

Asztali áldást ábrázoló intarziás kompozíció az úrasztala külső oldalán
Wood-cut composition showing table blessing on the outside part of Lord's table

azok iránt a lelkes, segítőkész hívek iránt, akik hangyaszorgalmukkal, ércnél maradandóbban dolgoztak templomuk fennmaradása érdekében.

Klenódiumok

A templom úrasztali edényei között van három kenyérsztó tányér, két kancsó, öt kehely, egy keresztelőkanna és két-két úrasztali kendő.

1. Tányérok: a. – cintányér, átmérője 24 cm; b. – nikkeles lemez, kerek, átmérője 30 cm; c. – óntányér (betegek úrvacsora osztásához), átmérője mindössze 12 cm.

2. Kancsók, kannák: a. – fedeles, csőrös ónkanna, talpa 17 cm, tetejének átmérője 12 cm, magassága 22 cm (ajándék 1746-ból); b. – fedeles, csőrös, nikkeles lemezből, talpa átmérője 11 cm, teteje 9 cm, magassága 18 cm.

3. Kelyhek: a. – aranyozott ezüstkehely, talpa 12 cm, kupa átmérője 10 cm, magassága 28 cm (a ref. gyülekezet ajándéka –

*Keresztelőkanna
Christening can*

*Aranyozott ezüstkehely,
úrvacsoraosztáshoz
Gilded silver cup for
delivering Lord's Supper*

*Aranyozott ezüstkelyhek,
úrvacsoraosztáshoz*

*Gilded silver cups for
delivering Lord's Supper*

1951.); b. – aranyozott ezüstkehely. Talpa átmérője 13 cm, teteje 10 cm, magassága 27 cm (Nagy János és családjának adománya – 1951.); c. – aranyozott ezüstkehely, talpa négyszögletes, 13 cm átmérőjű, kupa átmérője 10 cm, magassága 28 cm (a ref. gyülekezet ajándéka – 1951.); d. – aranyozott ezüstkehely, talpa átmérője 13,5 cm, kupa 8 cm, magassága 25 cm (Lelenka Erzsébet adománya – 1951.); e. – ezüstkehely (betegek úrvacsorájához). Talpa átmérője 6 cm, kupa 7 cm, magassága 13 cm (a ref. Felnőtt Bibliakör adománya – 1934).

4. Keresztelőkanna. Ezüst, ovális csőrrel, talpa átmérője 7 cm, szája 4 cm, magassága 20 cm (Szabó Dezső ajándéka – 1906). Keresztelőtál, ovális, ezüstözött cin. Átmérője 31x23 cm.

Az úrasztali kendők közül használatban van két asztalterítő és két takarókendő. A kendők, terítők alapanyaga fehér gyolcs, hímzéssel és horgolással. Az úrasztalán lévő asztalterítő, a szószerk feljáróján és kávján lévő fehér vászonból van, fekete kalotaszegi írásos hímzéssel: „az igének megtartói legyetek és ne csak hallgatói.”

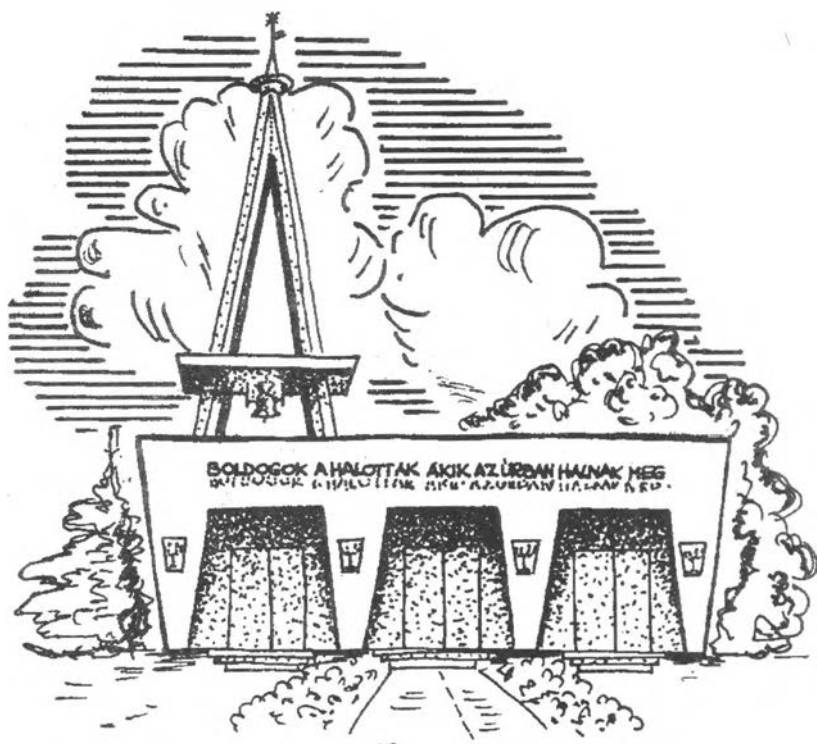
Az egyház 1756 és az 1900-as évek közötti kegytárgyai: az aranyozott kannák, poharak, az arany fonallal varrott terítők, mind elkallódtak.

Károli Gáspár szobra

A templom főbejárata melletti kis parcellában áll 1996. augusztus 5. óta Károli Gáspár, bibliafordítónk mellszobra. A szobor közadakozásból készült el. Deák Árpád nagyváradi szobrászművész alkotása. A bronzbaöntést a marosvásárhelyi Balogh József műhelyében végezték. A talapzat elkészítését Király Gyula építészmérnök irányította. A rozsdabarna márványburkolat Vágó Dezső díszkőfaragó mester ajándéka, és annak felrakása is az ő munkája. A szobor magassága 3,10 méter. Az oszlop tábláján ez áll: „szabad mindennek az Isten házába ajándékot vinni. Egyebek vigyenek aranyat, ezüstöt, drágaköveket, én azt viszem, amit vihetek, tudniillik magyar nyelven az egész Bibliát...”

A temető és a kistemplom

A reformáció térhódításával a nagykárolyi kálvinisták külön kezdtek el temetkezni. Első temetőjük Asztalos György meghatározása szerint: „a baromvásártól fel, a piac felé vezető utcában a mostani veres istálló helyén volt. Ezt a gróf a megye kérésére selyembogár-tenyésztésre elfoglalta, s helyette kívül a városon a nagy granáriummal átellenben adatott két holdnyi földet.” Tehát az első temető ott lehetett, ahol ma a Petri útból a Piac felé

*A temetői kistemplom
The small church in the cemetery*

eső oldalon, a hajdani Csüröskerttől nyugatra a Baromvásártér, Magtár, Téglaszín, Ó-Téglaszín utcák voltak. Ma Zăgănescu, Bicăz, Sindicatelor, Pârvan utcák. A második temető, a mai Temető utca közepe táján lévő házaktól délre, a Dacia, Nuferilor, Trandafirilor, Crasnei utcák övezetében lehetett (1950 után épült utcák). Ezt a temetőt 1802-ben szentelték fel, de 50 év alatt annyira betelt, hogy az egyház vezetői kénytelenek voltak gróf Károlyi Györgyhöz fordulni új temetőhelyért. Gróf Károlyi ennek a temetőnek a végétől, kifelé a Szőlő útra, 120 pengőforintért eladott a híveknek egy hatvékás földdarabot. Ennek a mai temetőnek a felszentelésére 1852. május 2-án került sor. Az

*Öntöttvas sírjel a temető régi
parcellájában*
*Cast iron tomb in the old part of the
cemetery*

újabb határszabályozás és utcarendezéskor még három holdat a temetőhöz csatoltak. A Szőlő út kiegyenesítésekor, a temető végéből néhány métert levágtak. A Szőlő út kövezésekor a temető főbejárata a keleti oldalról átkerült a nyugati oldalra.

A temető mostani területe 3 hold 1030 négyszögöl. Három parcellára van osztva. A város felőli parcella a régebbi, itt már csak néhány elhagyott sír látható. Erre a területre nem temetnek. A másik két parcella is kb. háromnegyedében szintén betelőben van. A sírjelek itt is az érmelléki református temetőkre oly jellemző csónak alakú fejfák vagy a lekerekített fejú gombfák voltak. Mivel ezeket a fejfákat akác-, esetleg

Betonból öntött fejfák a temetőben az 1940-es évekből
Cement tomb in the old part of the cemetery

cseszfából faragtak, napjainkra még hírmondónak sem maradt belőlük egy sem. Jelenleg betonból öntött formaváltozatokban, a temető végében, néhány tucat az 1940-es évekből még látható belőlük. A múlt század második felében kezdtek elterjedni az öntöttvasból készült sírjelek és a kovácsoltvas sírkerítések. A régi parcellában egy szép öntöttvas példány – Veres Sándor ügyvéd 1870-ből származó síremléke –, megmaradt. A sírkerítések időállóbbak, még napjainkban is sok helyen betöltik védő szerepüket. Ezek az ízléses kerítések a nagykarolyi kovácsok és lakatosok szaktudását dicsérik. Az újabb sírjelek zöme faragott, csiszolt, fekete bazaltból, andezitből vagy gránitból készül. Alakjuk követi a divat igényeit. A temető kettes parcellájában, az első három sorban márványobeliszkek sorakoznak.

Minden sírkövön ott van a református vallás sírjele a szomorúfűz. Ez a szimbólum az 1840-es években honosodott meg Nagykárolyban. Átvitt értelemben a gyászt, a lemondást, a fájdalmat jelképezi. Ugyanakkor az új élet reményét is, mert a Nyírség-Ecsedi-láp, Érmellék vizenyős talajára a leszúrt fűzfavessző gyökeret ver, szárbaszökken, újjászületik. A fűzfa motívumon kívül gyakori a ABFRA vésett betűsor. (A Boldog Feltámadás Reménye Alatt). Sírversek nincsenek. Ez kirívó, mert a környékbeli falvak református temetőiben a verses megemlékezés általános. Itt a név, a születés az elhalálozás és esetleg a foglalkozáson kívül más felírás nincsen. Zárósorként a sírkő alján több változatban előfordul a „Béke poraira“ vagy „Béke hamvaira“ formula.

A legtöbb sír családi jellegű. Sok a kettős befogadásra alkalmas, kitéglázott, kriptaszerű sírhely.

A kistemplom vagy ravatalozóház

Az 1960–1970-es években a város lakosságának gyarapodásával, a zsúfolt lakonegyedek 3–4 szintes házainak felépülésével szükség volt egy ravatalozóház megépítésére. Orosz Árpád kitartó biztatása nyomán 1970-ben elkezdődött a 14x14 méter alapterületű, vasbeton szerkezetű épület alapjainak lerakása. A lapos tetejű épület két teremből áll. A kisebb terem a koporsók temetés előtti elhelyezésére szolgál. A nagyobb terem a temetés levezetésére készült, de alkalmas istentisztelet tartására is. Az épület északi sarkába beépítve áll az obeliszkszerű, csillagdíszítésű harangláb, benne egy 167 kilós kisharang. A harangot Berecki Ferenc adományozta. Az első temetés 1972. február 20-án történt. Az épület templomi felszentelése is megtörtént, s azóta rendszeres istentisztelet folyik a hívek által „kistemplomnak” nevezett hajlékban. Az épület homlokzatán vörösréz lemezből kimetszett betűkből ez a felirat olvasható: „Boldogok a halottak, kik az Úrban hálnak meg.”

A temetőben sok kiváló református értelmiségi és közéleti személy nyugszik. Ezek közül csak a lelkészeket, egyházi tanítókat és református vallású tanárokat soroljuk fel: Királydaróci Asztalos György esperes 1822–1918, Récsey Imre 1875–1956, Récsei Ádám lelkipásztor 1913–1988. Dr. Nagy Gusztáv ny. ref. lelkész élt 79 évet. Balogh János ref. lelkipásztor 1902–1975. Orosz Árpád lelkész-esperes 1912–1987. Márton Ferenc lelkipásztor 1910–1993. Dabolchai Sarkadi Sándor ny. ig. tanító 1859–1914. Lukács Mihály tanító 1868–1932. Bakó István kántortanító 1897–1928. Ihász Anna tanítónő 1907–1991. Szabó Terézia tanítónő 1914–1984. Gáspár Anna zongoraművész élt 85 évet. Kricsfalusi József tanár 1929–1989. Rózsa Sándor tanár 1933–1977. Bogáti Sándor tanár 1917–1997.

Az 1992-es januári hivatalos népszámlálás alapján Nagykároly városának 26 363 lakójából reformátusnak vallotta magát 5 616 személy. A lelkészi hivatal 1993-as adatai szerint viszont csak 4 159-en szerepeltek a nyilvántartásban.

1977-ben az egyház két kerületre oszlott. A Nagyvárad–Szatmárnémeti főtgengely útvonalától északra eső városrész neve belvárosi kerület, míg attól délre kertvárosi kerület.

1998. március 22-én ünnepélyes keretek között a kertvárosi gyülekezet kérésére a város református hívei, a temető szabadon lévő déli területén lerakták egy új templom alapkövét.

Felhasznált könyvészet:

Asztalos György: Nagy-Károly rendezett tanácsú város története 1848-ig.

Asztalos György: A nagykárolyi ref. egyház története 1864-ig.

Eble Gábor: A nagykárolyi gr. Károlyi-család összes jószágainak birtoklási története. Bp. 1911.

Márkus Endre: A helybeli református egyház levéltári anyagának jegyzőkönyvei 1953–1977, Harangszó. 1990.

NAGYKÁROLY (CAREI) REFORMED CHURCH

The population of Nagykároly adopted Reformation as early as in the 1500's. This process was helped by the reformation of the Károlyi brothers, count Károlyi László and count Károlyi János. The prestige of the reformed people in Nagykároly can be discerned from the fact that in that time threesynods were kept here (1605, 1614, 1646). They hadn't their own church yet, but they took over the deserted Roman-Catholic church that had been built in the honour of the Allhallows and had been used for 170 years.

In the time of the Counter-Reformation Károlyi Sándor (1668–1743) returned to the Roman-Catholic religion under the influence of Pázmány Péter and asked the church back saying that his grandfather had been buried there.

The Reformed congregation started to build a small church without a steeple in 1723 on their own resources. This was built on a wet-grounded place and it fell down after 50 years. The congregation built the today-standing church on their expenses in seven years, between 1746 and 1762. As the population of the town was growing, the enlarging of the church was needed in a few decades. Four metres were added to it and the walls were heightened with twelve metres according to Pitthauser József's plans.

A steeple was built in 1794. The big transformation took for seven years. There was a big earthquake in the area in 1834 and the church got damaged, too. In 1836 the shingled roof burnt down. After the mending the Boot-maker masters in 1835 and the Dough-maker guildmasters in 1837 made the pulpit and the Lord's Table. The Tanner Guild presented the congregation with a 10-registered organ in 1872.

The next bigger transformations were made in the 1950's. In 1956–1957 there was an inner rearrangement, the organ was moved from the eastern loft to the western one. A new Lord's Table was made, too, and plaster casts were put on the walls, self-made by dean Orosz Árpád. Other outer restorations were made in 1977 and inner renovations in 1981. The east–west longitudinal axis is 34 metres long, its inner length is 20 metres and its width is 9 metres. The steeple has three globular protrudings, it is 45 metres high with three bells. There are 800 seats in the church.

TARTALOMJEGYZÉK

ELŐSZÓ	3
A REFORMÁTUS MŰEMLÉK TEMPLOM TÖRTÉNETE.....	5
A torony és a templom méretei	15
Klenódiumok	24
Károli Gáspár szobra	27
A temető és a kistemplom	28 28
A kistemplom vagy ravatalóház	31
Felhasznált könyvészet	32
NAGYKÁROLY (CAREI) REFORMED CHURCH	33

Készült
a Királyhágómelléki Református Egyházkerület
Szenczi Kertész Ábrahám nyomdájában

Felelős vezető: Fórizs Attila igazgató

KÁROLI GÁSPÁR
1529 – 1591

„SZABAD NEMZETEK AZ ISTEEN
HÍZGÁRSÁGÁBÓL ERŐT FINELEGVÉBEN
VIZGENTA ÁRADYAT, EZUSTOT,
DRÁGASÁGÉRTÉS ÉS AZY VISELMÉNYT
VÉRTÉK TUDOMÁS RAGYAS NYELVEN
ÉZ ÉLÉTVIRÁLYT...”